

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, кандидата юридичних наук, доцента
Підгородинської Анастасії Вікторівни
на дисертацію **Журавльова Олександра Геннадійовича**
на тему: **«Реалізація галузевих засад кримінального процесу в
апеляційному провадженні»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Ефективність здійснення кримінального провадження суттєвим чином залежить від нормативного врегулювання і безпосереднього дотримання засад (принципів) кримінального процесу, які реалізуються на всіх його стадіях. Апеляційне провадження, як частина кримінального процесу, має важливе значення в реалізації завдань кримінального провадження, оскільки здійснюється перевірка законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень, що потребує якнайсумліннішого дотримання засад для надання реальної можливості виправлення допущених судових помилок і винесення рішення, яке відповідає вимогам ст. 370 КПК України і є справедливим.

Отже, в зазначеному провадженні роль і значення засад кримінального процесу набуває ще важливішого значення.

Засади кримінального процесу на різних його стадіях можуть мати особливості реалізації, що потребує виявлення, детального вивчення й формулювання аргументованих висновків.

Засади кримінального процесу, зважаючи на їх фундаментальну природу, були і є предметом дослідження як в цілому, так і в контексті реалізації у певних випадках, однак не всі доктринально і практично важливі питання належним чином вивченими і деякі потребують фундаментальної розробки.

Дослідженню вищевказаних питань присвячені наукові праці, зокрема, Ю.П. Аленіна, В.В. Вапнярчука, В.К. Волошиної, Ю.О. Гурджі, Ю.М. Грошового, О.П. Кучинської, В.П. Маляренка, В.В. Навроцької та інших авторів, однак доктрина кримінального процесуального права потребує подальших досліджень в цьому напрямку, в тому числі у питанні реалізації галузевих засад кримінального процесу під час здійснення апеляційного провадження.

Наукова обґрунтованість представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень. Метою даного дисертаційного дослідження визначено встановлення особливостей реалізації галузевих засад у кримінальному процесі під час апеляційного

провадження, а також формування окремих пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з метою уточнення порядку реалізації відповідних засад. Для досягнення мети здобувачем були поставлені такі завдання: 1) встановити основні доктринальні дослідження поняття та сутності засад кримінального провадження; 2) визначити сучасні підходи до класифікації засад кримінального процесу; 3) охарактеризувати основні положення галузевих засад кримінального процесу; 4) встановити характерні ознаки апеляційного провадження в кримінальному процесі; 5) визначити вплив засад кримінального процесу на здійснення апеляційного провадження; 6) проаналізувати застосування судом апеляційної інстанції галузевих засад при визначенні меж перегляду кримінального провадження; 7) охарактеризувати специфіку реалізації галузевих засад кримінального процесу щодо поведінки учасників апеляційного провадження та обсягу їх прав; 8) сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині реалізації засад кримінального провадження в апеляційному провадженні.

Для досягнення поставленої мети автором було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження: діалектичний, системний, метод системно-структурного аналізу, формально-юридичний, логіко-нормативний методи, які дозволили повно і з усіх боків відбутися дослідженню.

Новизна представлених здобувачем результатів. Дисертація, що рецензується, є першим у науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням реалізації галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні, що якісно відрізняє його від суміжних, раніше досліджених питань, що надає науковій новизни одержаним результатам. Так, *вперше*

- запропоновано в якості окремої галузевої засади кримінального процесу виділяти такий принцип як процесуальна відповідальність прокурора. Прокурор процесуально відповідає за результати не окремої стадії кримінального процесу, а за результати всього кримінального провадження. Така відповідальність суттєво змінює філософію його роботи, адже він має бути впевнений у тому, що жодні помилки або порушення, які були на стадії досудового розслідування, не вплинуть на результати судового розгляду. І навпаки, якщо вже на стадії досудового розслідування для сторони обвинувачення буде очевидно, що доказів для доведення вини недостатньо, то прокурору доцільніше буде закрити таке кримінальне провадження або, якщо це допустимо, укласти угоду про визнання винуватості з підозрюваним;

- сформульовано авторське визначення поняття «привілеї особи, яка співпрацює зі слідством та уклала угоду про визнання винуватості» - це умова різниці між покаранням чи іншими негативними наслідками, яких мала зазнати особа у випадку, якщо було б винесено обвинувальний вирок відносно тих обставин, які були визнані особою при укладенні угоди про визнання винуватості, та покаранням чи іншими негативними наслідками, яких зазнала

особа в результаті співпраці зі слідством та укладення угоди про визнання винуватості;

- запропоновано алгоритм оцінки пропорційності між привілеями, які отримала особа від держави в обмін на обвинувальні показання відносно співучасників кримінального правопорушення, та самою суттю таких показань: встановити ту кваліфікацію кримінального правопорушення, яка б мала бути визначена в судовому рішенні відповідно до обставин кримінального правопорушення, з якими погоджується особа, що уклала угоду; встановити покарання, яке б мало бути визначене відповідно до кваліфікації, яку спрогнозував суд, та яке б відповідало обставинам справи, які були визнані особою, що уклала угоду; визначити співвідношення між покаранням, яке було призначене особі, та покаранням, яке теоретичне могло бути призначене особи відповідно до тих обставин, які були визнані особою в угоді (встановити «привілеї особи, яка співпрацює зі слідством та уклала угоду про визнання винуватості»); визначити значення показань, які були надані свідком в кримінальному провадженні, та можливе рішення суду в тому випадку, якби вони не були надані; провести співвідношення привілеїв особи та реальним значенням її показань в іншому кримінальному провадженні, в якому вона викриває особу;

- запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 404 КПК України та викласти її в наступній редакції «Суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується *правове та процесуальне* становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення». В такий спосіб практикам буде додатково роз'яснено, що ст. 421 КПК України в даному випадку є лише одним з орієнтирів щодо можливості застосування ч. 2 ст. 404 КПК України, проте дозволяє суддям ширше застосовувати відповідні положення кримінального процесуального законодавства на власний розсуд»;

удосконалено

- співвідношення принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, в результаті чого було встановлено їх взаємодоповнюючий характер. При забезпеченні доведення вини значення має не лише факт збирання належних, допустимих та достатніх доказів, а власне забезпечення такого збирання, тобто покладання відповідного обов'язку на уповноважених осіб. Презумпція невинуватості, в свою чергу, веде мову саме про зобов'язання сторони обвинувачення довести винуватість особи та неможливості перекладення цього обов'язку на сторону захисту. Відповідно, забезпечення доведеності вини – це не стільки складовий елемент презумпції невинуватості, скільки продовження даної правової категорії з особливим акцентом на докази;

- розмежування впливу загальноправових засад на апеляційне провадження, в результаті чого було встановлено такі різновиди даного впливу: опосередкований вплив (при розробці кримінального процесуального законодавства законодавець враховував всі загальноправові засади та формулював правові інститути в такий спосіб, щоб вони їм не суперечили);

прямий вплив (суд апеляційної інстанції в ході здійснення провадження може констатувати порушення загальноправових засад та застосувати кримінальні процесуальні санкції, які в тому числі передбачені Главою 31 КПК України);

- позицію щодо існування «презумпції правильності судового рішення» - судові рішення є законним, обґрунтованим та вмотивованим до тих пір, поки інше не буде встановлене судом вищої інстанції;

- позицію щодо прихованого прояву презумпції невинуватості в апеляційному провадженні через можливість суду виходу за межі апеляційної скарги відповідно до ч. 2 ст. 404 КПК України. Законодавець, розуміючи неможливість забезпечення повної рівності сторін у кримінальному провадженні, намагається гарантувати особам, відносно яких здійснюється кримінальне провадження, додатковий захист, компенсуючи нерівність прав зі стороною обвинувачення. Відповідно, виходячи за межі апеляційної скарги з метою покращення становища обвинуваченого, суд не перебирає на себе функції сторони захисту, а лише реалізує політику щодо забезпечення додаткового захисту осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності. В даному випадку суд лише компенсує неспроможність держави в особі сторони обвинувачення довести винуватість особи в повному обсязі;

- пропозицію внести зміни до кримінального процесуального законодавства та передбачити можливість винесення окремих судових рішень саме задля того, щоб краще гарантувати права та свободи не лише учасників кримінального процесу, а і інших осіб, інтереси яких можуть не прямо, а лише опосередковано стосуватися кримінального провадження. Власне для цього доцільно ст. 369 КПК України доповнити частиною четвертою наступного змісту «Задля оперативного реагування на можливе порушення прав учасників кримінального процесу або інших осіб, суд має право виносити окремі ухвали, які направляються уповноваженим фізичним чи юридичним особам для вжиття необхідних заходів щодо недопущення порушення прав або, у випадку порушення, відновлення порушених прав». Відповідно, ст. 407 КПК України необхідно доповнити частиною четвертою наступного змісту «Суд апеляційної інстанції вправі виносити окремі ухвали в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 369 цього Кодексу»;

набуло подальшого розвитку

- формулювання ключових ознак засад кримінального процесу, до яких необхідно відносити наступні: засади є певними ідеями, початками, положеннями (або будь-який інший синонімічний іменник, який підкреслює їх фундаментальність); засади є певними фундаментальними, базовими, основними головними (або будь-який інший прикметник, який посилює ключовий іменник і підкреслює їх фундаментальність); засади є загальнообов'язковими; - засади закріплені в кримінальних процесуальних нормах; засади направлені на виконання завдань кримінального провадження (в даному аспекті можна додатково дописати, в чому саме полягають основні або специфічні завдання, які не обов'язково будуть передбачені ст. 2 КПК України); за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність;

- формулювання ознак апеляційного провадження, в результаті чого було виділена додаткова ознака - наявність опосередкованих повноважень суду

апеляційної інстанції по відношенню до суду першої інстанції. Хоча апеляція, скасовуючи судові рішення суду першої інстанції, не може прямо давати вказівки і доручення щодо того, як саме необхідно провести новий судовий розгляд, суд першої інстанції в першу чергу буде враховувати саме те, що буде зазначено в судовому рішенні суду апеляційної інстанції. В цьому і будуть проявлятися «приховані» повноваження суду апеляційної інстанції по відношенню до нового судового розгляду судом першої інстанції;

- позиція щодо недоцільності розширення повноважень суду апеляційної інстанції в частині надання можливості самостійно витребувати докази. Немоżliвість суду прийняти обґрунтоване та мотивоване судові рішення через недостатність доказів не вказує на те, що суд не виконав покладені на нього зобов'язання, а лише на те, що сторона не змогла довести в рівному змагальному процесі власну позицію перед судом. Суд не повинен перебирати на себе непритаманні йому завдання та самостійно допомагати одній із сторін, адже це створює нерівність та в принципі суперечить засаді змагальності;

- розмежування положень ч. 2 ст. 404 КПК України та ст. 421 КПК України, в результаті чого було встановлено відмінність у формулюваннях: 1) відмінність у формулюваннях – «недопустимість погіршення» та «не погіршується» (формулювання «не погіршується» означає, що можуть прийматися рішення поза межами апеляційної скарги, якщо це або покращує становище особи, або ніяким чином не впливає на кінцевий обсяг прав та інтересів, які захищаються. Відповідно, в аспекті ст. 404 КПК України рішень, які не будуть погіршувати становище особи, може бути значно більше); 2) в ст. 421 КПК України ведеться мова про недопустимість погіршення правового становища обвинуваченого, в той же час в ч. 2 ст. 404 КПК України ведеться мова про те, що суд апеляційної інстанції може вийти за межі апеляційної скарги, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого, тобто мова ведеться не про правове становище, а про становище особи взагалі.

Робота містить також інші науково цінні положення та висновки, що мають новизну, виступають внеском у кримінальну процесуальну теорію та спрямовані на подальший розвиток досліджуваних питань. Ступінь наукової новизни, обґрунтованість наведених положень та рекомендацій повністю відповідають вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 7 підрозділів, висновку, списку використаних джерел (168 найменувань) та 3 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 179 сторінок, з них основний текст – 154 сторінки, 3 додатки розміщені на 7 сторінках.

Дисертаційне дослідження характеризується логічно побудованим планом та змістом, науково обґрунтованими та вичерпними висновками.

Перший розділ «Поняття та класифікація засад кримінального провадження» містить три підрозділи, що присвячені висвітленню доктринально значимих питань щодо поняття та сутності засад кримінального провадження, їх класифікації, а також загальної характеристики галузевих засад кримінального провадження.

Другий розділ «Перегляд судових рішень в апеляційному порядку через призму реалізації засад кримінального процесу» містить характеристику поняття та визначення специфічних ознак апеляційного провадження у кримінальному процесі, у ньому встановлено вплив засад кримінального провадження на здійснення перегляду в порядку апеляційного провадження.

Третій розділ «Специфіка реалізації галузевих засад кримінального процесу під час апеляційного провадження» досліджено питання щодо застосування судом апеляційної інстанції галузевих засад при визначенні меж перегляду кримінального провадження, а також особливості реалізації галузевих засад кримінального процесу щодо поведінки учасників апеляційного провадження та обсягу їх прав.

У Висновках викладені основні результати дисертаційного дослідження у вигляді підсумкових суджень, що відповідає вимогам, встановленим для відповідного виду робіт.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Усі завдання, які поставив перед собою здобувач для досягнення поставленої мети, вважаю вирішеними.

Основні результати проведених автором наукових досліджень, викладені у дисертаційному дослідженні, належним чином відображені у наукових працях. Основні положення дисертаційного дослідження містяться у семи наукових публікаціях, у тому числі у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки можуть бути використані в: 1) *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень специфіки реалізації галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні; 2) *правотворчій діяльності* – для удосконалення нормативної регламентації реалізації галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні; 3) *правозастосовній діяльності* – для забезпечення єдності у застосуванні положень кримінального процесуального законодавства в процесі реалізації галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні; 4) *навчальному процесі* – при викладанні дисципліни «Кримінальний процес», а також спеціальних курсів «Права людини в сфері кримінальної юстиції», «Сучасні проблеми кримінального та кримінально-процесуального права», «Актуальні питання сучасного кримінального провадження» та ін. (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 03 вересня 2024 року).

Дотримання принципів академічної доброчесності.

У дисертаційному дослідженні та/або наукових публікаціях здобувача О.Г. Журавльова НЕ виявлено текстових запозичень без посилання на першоджерело, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності. Академічний текст можна вважати авторським і оригінальним у важливій для кримінальної процесуальної науки та правозастосовної діяльності площині – реалізації галузевих засад кримінального процесу при здійсненні апеляційного провадження.

Щодо конфлікту інтересів. Рецензент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача, Журавльова Олександра Геннадійовича, його наукового керівника, Смирнова Максима Івановича, та не є їх близькою особою.

Відзначаючи в цілому високий науковий рівень дисертаційного дослідження, його структурно-логічну побудову, наукову новизну, можу зауважити, що *робота містить низку дискусійних питань та положень, які дозволять ще краще зрозуміти її значення і розкрити зміст теми. Зазначені питання потребують розкриття і додаткової аргументації*, зокрема:

1. На стор. 15 здобувачем указується на важливе положення, відповідно до якого «законодавець, розуміючи необхідність забезпечення «гнучкого» правового регулювання, залишає за відповідними уповноваженими посадовими особами можливість застосування окремих положень на власний розсуд, який може різнитися за своїм обсягом у залежності від обставин, які склалися». Встановлено, що ключова проблема в цьому питанні зводиться до необхідності детального нормативного регулювання, оскільки результатом може бути суттєве обмеження прав і свобод особи. Підтримуємо автора, що це дуже важливе положення і на ньому треба особливо акцентувати увагу. Однак, ч. 6 ст. 9 КПК України передбачено, що надаючи можливість уповноваженому суб'єкту у випадках відсутності правового регулювання чи однозначного регулювання питань кримінального провадження, необхідно застосовувати загальні засади кримінального провадження, визначені ч.1 ст. 7 КПК України (застосовуючи при цьому суддівський розсуд, зокрема, в судових стадіях кримінального процесу). Вважаю, дане положення повинно застосовуватись більш активно в правозастосовній діяльності і належна правова основа вже є у КПК України. Отже, питання також постає у застосуванні уповноваженими суб'єктами такої можливості. Саме в даній площині актуальність засад кримінального провадження збільшується.
2. На стор. 18-21 дослідження автором аналізуються та співвідносяться поняття «засада»/«принцип» кримінального провадження і зазначається, що в доктрині з цього приводу існує термінологічна плутанина. Чи призводить така науково-теоретична плутанина до проблем, можливо, помилок у правозастосуванні? Які автор пропонує пропозиції щодо їх усунення?
3. На стор. 53 роботи та у Висновках здобувач пропонує виділення галузевої засади кримінального процесу «процесуальна відповідальність прокурора», оскільки прокурор процесуально відповідає за результати не окремої стадії кримінального процесу, а за результати всього кримінального провадження. Вважаю, що додаткової аргументації потребує таке виділення, зважаючи й на виявлені здобувачем ключові ознаки засад кримінального провадження (стор. 53), чи всім ознакам відповідає зазначене положення як засада? Хто є суб'єктом реалізації вказаної засади у разі зміни (з будь-якої причини) прокурора? Чи є

особливості її реалізації в окремих стадіях кримінального провадження? Якщо так, в чому вони проявляються?

Також цікавою є розуміння позиції автора щодо того, чи включається до змісту засади процесуальної відповідальності прокурора (і якого саме, з огляду на вказівку ст.341 КПК України) прийняття рішень про зміну меж судового розгляду в передбачених кримінальним процесуальним законом формах?

Звертаю увагу на те, що вказані зауваження і питання не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження, належний рівень виконання, а лише спрямовані на доповнення і кращого з'ясування положень, які виносяться на публічний захист і повинні стати предметом дискусійного обговорення.

Загальний висновок.

1. Дисертаційне дослідження **Журавльова Олександра Геннадійовича** на тему: **«Реалізація галузевих засад кримінального процесу в апеляційному провадженні»** є комплексною, цілісною, оригінальною та завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка містить науково цінні та обґрунтовані висновки щодо реалізації галузевих засад кримінального процесу під час здійснення апеляційного провадження.
2. Дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 – «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами).
3. Здобувач – **Журавльов Олександр Геннадійович** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Анастасія ПІДГОРОДИНСЬКА